

เทวาลัยศิวะมหาเทพ ขอนแก่น :
ภาชนะใบใหญ่ที่รองรับสิ่งของนานาชนิดไว้ในที่เดียวกัน
Shrine of Lord Shiva. a Big Container that Combines
Various of Things in One Place

กิตติสันต์ ศรีรักษา*

Kittisan Sriraksa

บทคัดย่อ

มีหลักฐานทางโบราณคดีที่ยืนยันได้ว่าพื้นที่ในจังหวัดขอนแก่นเคยมีผู้คนนับถือและศรัทธาศาสนาพราหมณ์มาตั้งแต่อดีต เป็นช่วงเวลาเกือบพันปีล่วงมาแล้ว นับจากช่วงเวลานั้นเป็นต้นมา ศาสนสถานและพิธีกรรมหลายอย่างในศาสนาพราหมณ์ได้เลือนหายไป และคติความเชื่อบางอย่างถูกผนึกรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของศาสนาพุทธ ซึ่งพบเห็นได้ในสัญลักษณ์ของเทพเจ้าต่างๆ ที่คอยปกปักษ์รักษาพุทธศาสนสถานตามส่วนประกอบต่างๆ ของอาคาร แม้ในยุคปัจจุบันศาสนาพุทธจะเป็นศาสนาที่มีผลต่อคติความเชื่อของผู้คนมากที่สุดในพื้นที่ขอนแก่น แต่ความเชื่อต่อศาสนาพราหมณ์ยังคงปรากฏให้เห็นบนสถานที่ที่เรียกว่า “เทวาลัยศิวะมหาเทพ” อันเป็นศาสนสถานของพราหมณ์ที่กำลังขยายแรงศรัทธาด้วยการยึดหยุ่น รวมทั้งผ่อนปรนต่อศรัทธาดั้งเดิมของคนในพื้นที่ ในขณะที่เดียวกันก็ปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องผสมผสานกลมกลืนกับรสนิยมทางความเชื่อของผู้คนในแถบนี้ เปรียบได้ดั่งภาชนะใบใหญ่ที่รองรับสิ่งของต่างๆ ไว้รวมกัน จากการลงพื้นที่ศึกษาด้วยการสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมในพิธีกรรมต่างๆ รวมทั้งการสัมภาษณ์พูดคุยกับผู้นำในการประกอบพิธีกรรม และศาสนิกชนที่เข้าร่วม พบว่าพิธีกรรมรวมทั้งสิ่งของหลายอย่างที่พบ ณ เทวาลัยศิวะมหาเทพ แห่งนี้มีความน่าสนใจ เนื่องจากปรากฏการณ์เหล่านั้นสะท้อนการผสมผสานกลมกลืนทางวัฒนธรรมนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างของคติความเชื่อในเชิงลึก เป็นการเปลี่ยนแปลงทางความเชื่อของชาวขอนแก่นที่เป็นไปอย่างต่อเนื่องจวบจนถึงปัจจุบัน

คำสำคัญ: เทวาลัยศิวะมหาเทพ ขอนแก่น

* นักศึกษาปริญญาเอก สาขาวิจัยศิลปะและวัฒนธรรม คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

Abstract

There is a historical evidence that in the Khon Kaen area, over a thousand years ago, there had been a time when people believed and had faith in Brahminism. Ever since that time, many Brahminism religious places and ceremony had faded away. Some of their belief had been molded together with Buddhist belief, which can be symbolically seen as the gods protecting buddhist temples in different parts of the buildings. Today, even though Buddhism had gained more influence on the belief of the people in Khon Kaen, but the belief in Brahminism can still be seen at a place called “The Shrine of Lord Shiva”: A religious place for the Brahminism that is still spreading its faith with flexibility to the existing religion of the people in the area. At the same time, the practice in Brahminism had been changed to be assimilated with the faith of the people in the area, like a big container that contains many different things together. From the observation in field study both participating and not participating in ceremonies and the interviews with the host of the ceremonies and participants, it was found that many interesting things can be found in the Shrine of Lord Buddha. This reflect the cultural merging that led to the changes in the deep structure of the belief, the continuous change in the belief amongst the people in Khon Kaen that has been on going until today.

Keyword: Shrine of Lord Shiva KhonKaen

บทนำ

ตามแนวคิดของโคลด เลวี-สโตรส (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2552) ที่เขียนไว้ในหนังสือ The Savage Mind กล่าวถึงวิถีการดำเนินชีวิตของชนเผ่าที่ควบคู่ไปกับคติความเชื่อในเรื่องธรรมชาติ เลวี-สโตรสเชื่อว่าสังคมที่ใช้ระบบวิธิตดอันเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติหรือเชื่อในสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ มิได้ไร้ค่าไร้ความหมาย ในทางกลับกันปรากฏการณ์ดังกล่าวกลับมีคุณค่าเปรียบดังภาพสะท้อนที่ทำให้เห็นถึงระบบความคิดที่

เป็นเหตุเป็นผลเฉพาะของสังคมนั้นๆ และย่อมแตกต่างจากระบบความคิดของสังคมอื่น อีกทั้งในกระบวนการของระบบคิดหรือคติความเชื่อนั้นๆ สามารถแยกแยะให้เห็นเป็นโครงสร้างทางสังคมได้ กล่าวคือ ความคิด ความเชื่อ หรือสรรพสิ่งใดๆ ย่อมมีโครงสร้าง (Structure) อย่างน้อยหนึ่งชุดที่เป็นตัวกำหนดหรือคอยกำกับให้เป็นไป ชุดโครงสร้างที่ว่าจะแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงร้อยรัดสรรพสิ่ง ตั้งแต่ความสัมพันธ์ขั้นพื้นฐานของคติความคิดหรือคติความเชื่อภายในตัวบุคคล แล้วเชื่อมโยงระหว่างบุคคลไปยังกลุ่มบุคคลจนเกิดเป็นโครงสร้างขนาดใหญ่ที่มีความสัมพันธ์โยงถึงบุคคลในทุกระดับ สามารถเรียกลักษณะของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นโดยรวมได้ว่าเป็น “วัฒนธรรม” ที่สืบทอดกันมาเป็นรูปแบบพฤติกรรมเฉพาะกลุ่มและมีโครงสร้างในลักษณะเฉพาะซึ่งจะเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยตามประสบการณ์ของผู้คนเพื่อความสมดุลของชีวิต

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจึงเป็นการปรับตัวของผู้คนให้เข้ากับสภาพแวดล้อมในขณะนั้น คติความเชื่อที่ก่อตัวเป็นวัฒนธรรมขึ้นมา หลายสิ่งอาจพิสูจน์ไม่ได้ในเชิงวิทยาศาสตร์ แต่ในความเป็นจริงคติความเชื่อเหล่านั้นมิได้เกิดขึ้นอย่างไร้ที่มาที่ไป (อมรา พงศาพิชญ์, 2545) แต่เป็นคติความเชื่อที่ผ่านการศึกษาในศาสตร์ต่างๆ อย่างละเอียดลึกซึ้งทั้งในเรื่องดาราศาสตร์ โหราศาสตร์ ศิลปศาสตร์หลายๆ แขนง รวมทั้งแนวคิดบางอย่างที่แฝงมาในเชิงของศาสนา แล้วประมวลเข้าเป็นข้อควรปฏิบัติหรือข้อห้ามต่างๆ (พลหลวง, 2546) ดังนั้นคติความเชื่อจึงมิใช่ความลุ่มหลงมกมายที่ได้ผ่านการกลั่นกรอง หากศึกษาให้ดีๆ พบว่าคติความเชื่อเหล่านั้นมักมีเหตุผลบางอย่างซ่อนอยู่เสมอ ภาคอีสานเป็นพื้นที่หนึ่งที่มีความสำคัญในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงซึ่งพื้นที่แห่งนี้มีลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมที่หลากหลายควบคู่ไปกับกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่อยู่อาศัยในพื้นที่มาตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์เริ่มจากความเชื่อในอำนาจของสิ่งที่มองไม่เห็นโดยแทนความหมายในเชิงสัญลักษณ์ว่าเป็น “ผี” เช่น ผีบรรพบุรุษ ผีฟ้าผีแล่น ผีบ้านผีเรือน ผีปู่ผีตา เป็นต้น ต่อมาเมื่อศาสนาจากแถบภูมิภาคอื่นๆ แผ่กระจายเข้ามา ชาวอีสานก็รับเอาและปรับเข้ากับความเชื่อเรื่องผี คือ ศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู และศาสนาพุทธที่มาจากประเทศอินเดีย หรือชมพูทวีป ทั้ง 2 ศาสนาเป็นศาสนาที่มีผู้คนนับถือกันมาอย่างต่อเนื่อง เห็นได้จากหลักฐานด้านศาสนสถาน หรือศาสนวัตถุต่างๆ ที่ปรากฏในปัจจุบัน โดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์หลายอย่างซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงคติความเชื่อของผู้คนที่นับถือศาสนาพราหมณ์

ศาสนาพราหมณ์ : ปฐมบทของคติความเชื่อกับการแพร่กระจายสู่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ศาสนาพราหมณ์เป็นศาสนาประเภทเทวนิยม นับว่าเป็นศาสนาที่เก่าแก่ที่สุดในโลก เพราะถือกำเนิดจากคำภีร์โบริฮณเก่าแก่มียุกว่า 4,000 ปีมาแล้ว คือ คำภีร์พระเวท (Vedic) ในขณะที่ศาสนาโบริฮณอื่นๆ เช่น ศาสนาของชาวอียิปต์โบริฮณ มายา และเปอร์เซีย ทุกศาสนาล้วนเสื่อมสูญไปแล้วทั้งสิ้น ยกเว้นศาสนาพราหมณ์ที่ยังคงดำรงสืบเนื่องอยู่จวบจนทุกวันนี้ นอกจากนั้นแล้วศาสนาพราหมณ์ยังเป็นศาสนาที่มีอิทธิพลต่อศาสนาอื่นๆ เช่น ศาสนพุทธ และศาสนาเชน ประเทศที่นับถือส่วนใหญ่จะอยู่ในประเทศอินเดีย และมีกระจายตามประเทศอื่นๆ บ้าง เช่น ศรีลังกา อินโดนีเซีย มาเลเซีย สิงคโปร์ ไทย และบางประเทศในทวีปแอฟริกาใต้

ตามคำภีร์พระเวทกล่าวถึงเทพสำคัญองค์หนึ่งชื่อว่า “วรุณเทพ” เป็นเทพแห่งจักรวาลและท้องฟ้า มีความยิ่งใหญ่จนได้รับการเคารพ และเป็นเทพสูงสุดของศาสนาพราหมณ์ (บรรจบ บรรณรุจิ, 2555) การนับถือวรุณเทพเป็นแนวคิดแบบเอกเทวนิยมซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจากอารยธรรมดั้งเดิม (วิทยา ศักยภินันท์, 2549) แต่เนื่องจากการปรับปรุงศาสนาให้สอดคล้องกับความต้องการของยุคสมัย ซึ่งเป็นยุคที่ชาวอารยัน หรืออินโดยูโรเปียนที่อาศัยอยู่ตอนกลางของทวีปเอเชียเข้ามาปกครองในพื้นที่ (บุญมี แท่นแก้ว, 2546) จึงได้มีการปรับปรุงศาสนาพราหมณ์เป็นศาสนาฮินดูซึ่งตรงกับช่วงเวลาประมาณต้นคริสต์ศักราชหรือราว 500 ปี หลังพุทธกาล ส่งผลให้เกิดการแบ่งแยกวรรณะ คือ พราหมณ์ กษัตริย์ ไวศยะ และศูทร และเกิดนิกายในศาสนาฮินดูขึ้นมาอีกหลายนิกาย และเทพอีกหลายองค์จนเกิดเป็นแนวคิดแบบสรวเทวนิยม ศาสนาฮินดูเป็นศาสนาแบบเทวนิยม (Theism) ที่เชื่อว่าพระเจ้าทรงสร้างจักรวาล มีเทพเจ้าหลายองค์ แต่เทพที่สำคัญซึ่งแสดงออกถึงสิ่งสูงสุดของวิญญาณสากล หรือพรหมัน (Brahman) คือ ตรีมูรติ อันได้แก่ พระพรหมผู้สร้าง พระวิษณุผู้รักษา และพระศิวะผู้ทำลาย สันนิษฐานว่าเทพเจ้าทั้งหมดนี้เกิดขึ้นจากการผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมที่ติดมากับชาวอารยันก่อนจะเข้ามาอยู่ในอินเดียกับความเชื่อดั้งเดิมของคนในท้องถิ่นที่เรียกว่าชาวดราวิเดียน (Dravidian) หรือทราวิท ความเชื่อเรื่องเทพเจ้าดังกล่าวคล้ายคลึงกันกับความเชื่อดั้งเดิมของชาวอารยันในยุโรป ความเชื่อดั้งเดิมของชาวสุมเมเรียน และความเชื่อดั้งเดิมของชาวอียิปต์โบริฮณด้วย (ดวงจิตา งามศวรร, 2537) นิกายในศาสนาฮินดูที่ผู้คนส่วนใหญ่ นับถือคือ นิกายที่นับถือพระศิวะ

หรือไศวะนิกาย (Saivism) นิกายที่นับถือพระวิษณุ หรือไวษณพนิกาย (Vaishnavism) และนิกายที่นับถือพระชายาของพระศิวะ หรือศักตินิกาย (Saktism) โดยเฉพาะนิกายที่นับถือพระศิวะและพระนารายณ์หรือพระวิษณุ นั้น ได้แพร่กระจายออกมาทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่ก่อนพุทธกาล

จากการศึกษาของหม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล (2553) เกี่ยวกับอิทธิพลทางศิลปะในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งรับเอาอิทธิพลมาจากอินเดียตะวันตกพบว่า คติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์เข้ามาในแถบนี้ก่อนสมัยพุทธกาลโดยเข้ามาที่ชาว (อินโดนีเซีย) เป็นกลุ่มชนแรกที่น้อมรับเอาความเชื่อใหม่คือ ศาสนาพราหมณ์ผนวกเข้ากับความเชื่อดั้งเดิม ต่อมาราวพุทธศตวรรษที่ 6 - 7 คติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์จึงกระจายเข้ามาสู่พื้นที่ในแถบลุ่มน้ำโขง โดยมีชนชาติขอมเป็นชนชาติแรกที่รับเอาคติความเชื่อดังกล่าวแล้วขยายอาณาจักรทางความเชื่อครอบคลุมทั่วลุ่มแม่น้ำโขงซึ่งมีศาสนสถานที่เป็นหลักฐานยืนยันได้หลายแห่ง เช่น กลุ่มปราสาทจามที่เมืองหมีเซิน ประเทศเวียดนาม ปราสาทวัดภูในแขวงจำปาสัก สปป.ลาว ปราสาทขอมที่นครวัด ประเทศกัมพูชา รวมทั้งในภาคอีสานของไทยซึ่งพบศาสนสถานของศาสนาพราหมณ์หลายแห่ง เช่น ปราสาทเขาพนมรุ้ง ปราสาทเมืองต่ำ จังหวัดบุรีรัมย์ ปราสาทหินพิมายจังหวัดนครราชสีมา นอกจากนั้นยังพบศาสนสถานที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์อีกหลายพื้นที่ตามจังหวัดต่างๆ รวมทั้งในจังหวัดขอนแก่น

เทวาลัยศิวะมหาเทพจังหวัดขอนแก่น : ปรากฏการณ์ความเชื่อที่ปรากฏในยุคปัจจุบัน

ในอดีตนั้นจังหวัดขอนแก่นเป็นพื้นที่หนึ่งที่ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์และพิธีกรรมหลายอย่างซึ่งแสดงให้เห็นถึงคติความเชื่อของผู้คนที่มีต่อผี ศาสนาพราหมณ์ และศาสนาพุทธ ในส่วนของศาสนาพุทธและความเชื่อในเรื่องผิวนั้นยังคงพบเห็นกระบวนการสืบเนื่องทั้งในด้านวัตถุและพิธีกรรมได้กล่าวคือ ศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่ชาวอีสานส่วนใหญ่รวมทั้งชาวขอนแก่นศรัทธาสืบเนื่องเป็นหลักฐานมาอย่างมั่นคง ความเชื่อในเรื่องผิวนั้น สืบเนื่องมาจากบรรพบุรุษโดยสะท้อนออกมาจากพิธีกรรมหลายอย่างในปัจจุบัน เช่น พิธีบูชาแถนที่พบในประเพณีบุญบั้งไฟ ไหลเรือไฟบูชาพญานาคในวันออกพรรษาที่วัดบ้านดงพอง ตำบลศิลา อำเภอมือเมือง พิธีไล่ผีปอบที่บ้านกุดกว้าง ตำบลโนนทัน

อำเภอเมือง ลำพูน อำเภอพระยืน หรือการกราบไหว้ผีต่างๆตามพื้นที่ทั่วไป ส่วนศาสนาพราหมณ์นั้นมีหลักฐานทางโบราณคดีที่ยืนยันได้ว่าพื้นที่ในจังหวัดขอนแก่นเคยมีผู้นับถือและศรัทธามาแต่อดีตแต่ก็เป็นช่วงเวลาที่ผ่านมาแล้วเกือบพันปี เช่นที่ปราสาทเปือยน้อย อำเภอเปือยน้อย เป็นศาสนสถานของศาสนาพราหมณ์ สถานที่ดังกล่าวพบหลักฐานเป็นภาพจำหลักหิน เมื่อวิเคราะห์ในเชิงประติมานวิทยาพบว่ามีทั้งคติความเชื่อของลัทธิไศวนิกายและไวษณพนิกาย (นิยม วงศ์พงษ์คำ, 2545) นับจากช่วงเวลานั้นเป็นต้นมาเราจะพบว่าศาสนสถานและพิธีกรรมหลายอย่างในศาสนาพราหมณ์ได้เลือนหายไป แต่คติความเชื่อบางอย่างถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของศาสนาหลักก็คือศาสนาพุทธ ซึ่งพบเห็นได้ในสัญลักษณ์ของเทพเจ้าต่างๆ ที่คอยปกป้องรักษาพุทธศาสนสถานตามส่วนประกอบต่างๆ ของอาคาร เช่น ตามทวารบานของโบสถ์ วิหาร หรือสิม ตลอดเวลาที่ผ่านมาจึงไม่พบศาสนสถานของศาสนาพราหมณ์ที่เป็นหลักแหล่งสักแห่งในจังหวัดขอนแก่น จนกระทั่งเมื่อประมาณ 2-3 ปีที่ผ่านมา บริเวณถนนรอบเมืองด้านทิศตะวันออกของตัวจังหวัดขอนแก่น มีการก่อสร้างศาสนสถานที่สำคัญของศาสนาพราหมณ์ที่เรียกว่า “เทวาลัยศิเวเทพ”

ภาพประกอบที่ 1 เทวาลัยศิเวเทพ ขอนแก่น

ภาพประกอบที่ 2 เสาโล่ชิงช้า ลานบูชาพระพิฆเนศ และลานบูชาไฟหน้าองค์พระศิเว

เทวาลัยศิวะมหาเทพจังหวัดขอนแก่นในปัจจุบันนี้มีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาแทบทุกวัน ภายในบริเวณเทวสถานประกอบไปด้วยสิ่งปลูกสร้างและประติมากรรมในรูปแบบที่แตกต่างจากศาสนสถานอื่นๆ โดยทั่วไป ภายในศาลาหลังต่างๆจะมีประติมากรรมรูปปั้นพระศิวะ พระพรหม พระพิฆเนศ ช้าง วัว เสือ งู และศิวะลึงค์บนฐานโยนี โดยเฉพาะภายในอาคารที่สร้างจากจินตนาการของบাবา (ผู้นำในการประกอบพิธีกรรม) ซึ่งจินตนาการนี้เป็นความประสงค์ขององค์ศิวะมหาเทพที่จำลองแบบว่าเป็นถ้ำบนเขาหิมาลัย จะพบประติมากรรมเทวรูปหลายองค์ ภาพถ่ายรวมทั้งภาพวาดขององค์ศาสดา สัญลักษณ์ทางศาสนา ประติมากรรมรูปพระยานาค ประติมากรรมรูปรัชกาลที่ 5 รวมทั้งพระพุทธรูปและรูปภาพพระที่เป็นเกจิอาจารย์ เป็นต้น ซึ่งพระพุทธรูป รูปภาพพระที่เป็นเกจิอาจารย์และประติมากรรมรูปรัชกาลที่ 5 สิ่งทั้งหมดเป็นภาพสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาและกษัตริย์ซึ่งทรงนับถือพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน ซึ่งไม่ใช่ภาพสัญลักษณ์หรือสิ่งที่ชาวฮินดูนับถือ แต่กลับถูกจัดวางไว้อย่างโดดเด่น พร้อมทั้งมีร่องรอยของการกราบไหว้

แม้ในยุคปัจจุบันศาสนาพุทธจะเป็นศาสนาที่มีผลต่อคติความเชื่อของผู้คนมากที่สุด ในจังหวัดขอนแก่น แต่ความเชื่อต่อศาสนาอื่นโดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์ยังคงปรากฏให้เห็น และเริ่มมีผู้ที่สนใจเพิ่มมากขึ้นสังเกตได้จากในเทวาลัยศิวะมหาเทพที่มีสิ่งปลูกสร้างรวมทั้งสิ่งของมากมายที่ต้องอาศัยแรงศรัทธาโดยเฉพาะปัจจัยหรือทุนสนับสนุน แต่สิ่งที่สำคัญและถือว่าเป็นแนวทางปฏิบัติของผู้ที่ศรัทธาซึ่งมีกิจกรรมที่เป็นพิธีกรรมทางศาสนาทุกวันรวมทั้งพิธีกรรมอื่นๆ ในวันพิเศษ จากการสนทนากับ บาบา โกเฮ ผู้นำในการประกอบพิธีกรรมของเทวาลัยศิวะมหาเทพแห่งนี้ ท่านเป็นพราหมณ์มาจากกรุงเทพฯ ได้อธิบายให้ทราบว่า สถานที่แห่งนี้สร้างมาได้ 3 ปี โดยที่บาบา โกเฮ มีความเชื่อว่าสถานที่แห่งนี้ เป็นศูนย์กลางของจักรวาลและสิ่งทั้งปวง การเลือกที่นี้ส่วนหนึ่งเกิดจากความประสงค์ขององค์พระศิวะที่บาบา โกเฮสามารถสื่อสารกับพระองค์ได้ ซึ่งส่วนหนึ่งเกิดจากการอธิษฐานหลังพิธีอารตีหรือบูชาไฟ

การประกอบพิธีกรรมในเทวาลัยศิวะมหาเทพนั้น บาบา โกเฮจะเป็นผู้นำในการประกอบพิธี พิธีที่ปฏิบัติกันทุกวันคือ “การอารตี” หรือพิธีบูชาไฟที่ทำขึ้นเพื่อบูชาพระศิวะอันเป็นมหาเทพของผู้ที่มาอารตีในเทวาลัยแห่งนี้ บริเวณที่ประกอบพิธีการตีจะมีป้ายอธิบายขั้นตอนการประกอบพิธี มีเนื้อหาดังต่อไปนี้

การอารตีหรือการบูชาไฟนั้น ตามตำราท่านกล่าวว่าเป็นขั้นตอนสุดท้ายของการบูชาเทพ ชาวฮินดูถือว่าพิธีกรรมทั้งหลายนั้นจะไม่สมบูรณ์หากขาดการบูชาไฟ

หลังผ่านพิธีดังกล่าวจะวางตะเกียงอารตีไว้หน้าแท่นบูชา แล้วผู้ร่วมพิธีนิยมใช้ฝ่ามือทั้งสองข้างคว่ำลงเปลวไฟในระยะที่ห่างพอสมควร แล้วนำฝ่ามือมาแตะที่หน้าผากดวงตา และใบหู เพื่อเปิดทวารในการรับรู้ซึ่งสัมผัสพิเศษ และขับไล่สิ่งอัปมงคลทั้งหลายให้หมดไป

การถือตะเกียงอารตีควรถือด้วยมือขวา โดยใช้มือซ้ายประคองอีกที แล้วเวียนไปทางขวา ระหว่างที่วนต่อหน้าเทวรูปควรสวดหรือท่องมนต์เพื่อบูชาเทพเจ้า หรือเปิดเทพซีตืออารตีก็ได้

การอารตี หรือ นิราชนม ตามประเพณีฮินดูอาจแบ่งกว้างๆ ออกได้เป็นสองอย่างคือ

1. สนธยารตี คือ การอารตีที่กระทำในเวลาสนธยา ได้แก่ เวลาเช้ากับพลบค่ำทางเทวสถานเทพมณเฑียร ฮินดูสมาช กำหนดให้เป็นเวลา 07.00 น. และ 19.00 น. ของทุกวัน การสนธยารตีจะต้องกระทำในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทุกแห่งไป และมักจะกระทำหลังจากการชุมนุมสวดมนต์หรือการทำสัณยบูชา (ภาวนาประจำวัน) ส่วนกระทำในบ้านเรือนซึ่งมีการประดิษฐานเทวรูปนั้น ได้มีความเห็นออกเป็นสองฝ่าย นักบวชสวามีบางรูปเห็นว่าไม่ควรทำ เพราะบ้านที่อาศัยของคฤหัสถ์ชนย่อมมีการกระทำบาปเนื่องๆ แต่บางท่านเห็นว่าสามารถกระทำได้ แต่โดยทั่วไปถ้าหากมีสถานที่บูชาอันเฉพาะเป็นสัดส่วนกันจะสามารถกระทำได้ ไม่ผิดอะไร

2. การอารตี หลังการประกอบพิธี การอารตีประเภทนี้จะกระทำหลังจากการประกอบพิธีบูชาตามวาระโอกาสต่างๆ เช่น หลังจากการสวดมนต์ การชุมนุมสวดมนต์ หรือการที่อาจารย์พราหมณ์นักบวชได้สวดอ่านคำภีร์ศักดิ์สิทธิ์ ได้แก่ ปุราณะต่างๆ รามายณะ ภารตคีตา รามจิตร มานัส เป็นต้น หรือการทำอภิเชกสมโภชนักบวช ครู สิ่งก่อสร้างต่างๆ หรือการต้อนรับผู้มาเยือน การต้อนรับเจ้าบ่าว นักบวช ครู (กระทำเบื้องหน้าผู้ที่เรารับ) ฯลฯ การอารตีเช่นนี้ วิธีคล้ายแบบแรกแต่ไม่กำหนดระยะเวลา

ภาพประกอบที่ 3 พิธีอารตี (บูชาไฟ) ที่เทวาลัยศิวนมหาเทพ ขอนแก่น ผู้นำประกอบพิธี คือ บาบา โกเฮ

นอกจากการอารตีที่ถือว่าเป็นพิธีกรรมที่ต้องปฏิบัติทุกวันแล้ว การปฏิบัติต่อพราหมณ์ หรือบาบา นั้นย่อมปฏิบัติกันทุกวันและมีพิธีกรรมเช่นกัน เช่น การถวายอาหารพราหมณ์ ซึ่งมีป้ายอธิบายการปฏิบัติดังนี้

พิธีการถวายอาหารพราหมณ์

1. ล้างมือพราหมณ์ด้วยน้ำที่เตรียมไว้ กล่าวคำว่า “สมาทปายามิ” สามครั้ง
2. ประเคนอาหารที่เตรียมไว้
3. กล่าวคำถวาย

“นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมา สัมพุทฺธัสสะ
 นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมา สัมพุทฺธัสสะ
 นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมา สัมพุทฺธัสสะ

ข้าพเจ้า....ขอถวายอาหารแด่พราหมณ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบแล้ว อาหารนี้ ข้าพเจ้าได้มาซึ่งปัจจัยอันบริสุทธิ เมื่อคณะพราหมณ์ได้รับแล้วก็ขอให้บุญกุศลนี้ส่งผลให้ ข้าพเจ้าพร้อมครอบครัว มีความอุดมสมบูรณ์ มีความสุข ประสบความสำเร็จในสิ่งที่ตั้ง จิตอธิฐานทุกประการ อีกทั้งบุญกุศลนี้ข้าพเจ้าขออุทิศให้แก่เทวดาทุกพระองค์ที่รักษา ข้าพเจ้าและครอบครัว พร้อมทั้งเจ้ากรรมนายเวรของข้าพเจ้าและครอบครัว

4. พราหมณ์รับอนุโมทนา ด้วยการกล่าวคำว่า “สาธุ สาธุ สาธุ”
 5. พราหมณ์สวดกายาตรมีนตราพร้อมกัน 3 จบ
รับประทานอาหาร
 6. เสร็จจากการรับประทานอาหาร ล้างมือแบบเดิมอีกครั้ง
 7. พราหมณ์สวดกายาตรมีนตราพร้อมกับกล่าว ดอม ศานติ ศานติ ศานติ ฮี
- การใช้ปายในการอธิบายความหมายและวิธีการประกอบพิธีกรรมเป็นสิ่งที่สามารถสะท้อนได้ว่า เริ่มมีผู้คนซึ่งต่างความเชื่อและไม่เคยประกอบพิธีกรรมเข้ามามากขึ้น โดยเฉพาะพุทธศาสนิกชนซึ่งเป็นคนในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดใกล้เคียง เนื่องจากในคำกล่าวถวายช่วงเริ่มต้นนั้นมีการกล่าวสรรเสริญ แบบคำกล่าวของศาสนาพุทธ นอกจากนี้ ยังพบว่าบริเวณด้านหน้าของเทวรูปองค์ต่างๆ จะมีปายบสวดเพื่อบูชาเทพเหล่านั้นซึ่งพบการกล่าวสรรเสริญเช่นเดียวกัน ดังนี้

บทสวดบูชา องค์พระคิวมหาเทพ

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมา สัมพุทฺธัสสะ

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมา สัมพุทฺธัสสะ

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมา สัมพุทฺธัสสะ

โอม นะมัส คีวายะ นะมะฮา

โอม นะมัส คีวายะ นะมะฮา

โอม นะมัส คีวายะ นะมะฮา

ขอพรตามความประสงค์

บทสวดบูชา องค์พระพิฆเนศ

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมา สัมพุทฺธัสสะ

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมา สัมพุทฺธัสสะ

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมา สัมพุทฺธัสสะ

โอม ศรี คเณศฯ ยะ นะ มะ ฮา

โอม ศรี คเณศฯ ยะ นะ มะ ฮา

โอม ศรี คเณศฯ ยะ นะ มะ ฮา

ขอพรตามความประสงค์

บทสวดบูชา องค์พระพรหม

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมา สัมพุทฺธัสสะ

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมา สัมพุทฺธัสสะ

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมา สัมพุทฺธัสสะ

โอม พระพรหมมา ปฏิทาหะยะ

หุติยัมปิ พระพรหมมา ปฏิทาหะยะ

ตะติยัมปิ พระพรหมมา ปฏิทาหะยะ

ขอพรตามความประสงค์

จากตัวอย่างของคำกล่าวข้างต้นพบว่า ก่อนที่จะกล่าวบูชาเทพองค์นั้นๆ คำสรรเสริญช่วงแรกจะกล่าวถึงองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า 3 ครั้ง แสดงถึงการนอบน้อมสักการะแด่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า 3 ประภพ คือ พระปัญญาธิกพุทธเจ้า (ยิ่งด้วยปัญญา) พระสัทธาธิกพุทธเจ้า (ยิ่งด้วยศรัทธา) และพระวิริยาธิกพุทธเจ้า (ยิ่งด้วยพระวิริยะ) การกล่าวถึงองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก่อนที่จะกล่าวบูชาเทพองค์ต่างๆ สะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญต่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเป็นองค์หลักที่ 1 แห่งพระรัตนตรัยอันเป็นแม่แบบแห่งความสมบูรณ์สูงสุดของมนุษย์ทั้งปวง (เดือน คำดี, 2545) เป็นการให้ความสำคัญที่ตัวบุคคลเฉกเช่นดังเทพเจ้าตามหลักแนวคิดแบบเทวนิยมของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู อีกทั้งจากวัตถุทางศาสนาของพุทธ เช่น พระพุทธรูป ภาพเกจิอาจารย์ จากคำกล่าวในพิธีกรรมของพราหมณ์เองและวัตถุที่เป็นสัญลักษณ์ทางศาสนาของพุทธเหล่านี้ อาจกล่าวได้ว่า ในเทวาลัยศิวะมหาเทพแห่งนี้มีการหลอมรวมทางความคิดหรือความเชื่อ ความคิดหรือความเชื่อนั้นก็คือวัฒนธรรมอย่างหนึ่งซึ่งมีคุณค่า และเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามลักษณะเฉพาะของผู้คน และสภาพแวดล้อมในท้องถิ่นนั้นๆ หากปฏิบัติสืบทอดกันจนกลายเป็นค่านิยมที่มีคุณค่าต่อสังคม ความเชื่อเหล่านี้จะดำรงอยู่อย่างมั่นคงและเกิดการแพร่ขยายความเชื่อได้มากกว่าเดิม หรืออาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ

ภาพประกอบที่ 4 ภายในถ้ำจำลองที่พบสิ่งของบูชาทางความเชื่อที่หลากหลาย

เทวาลัยศิวิมมหาเทพ : ภาชนะใบใหญ่ที่รองรับสิ่งของนานาชนิดไว้ในที่เดียวกัน

ความเชื่อในเรื่องผีและวิญญาณเป็นพื้นฐานแห่งความเชื่อดั้งเดิมของมนุษย์ และเป็นระยะเริ่มต้นของศาสนา (พระยาอนุมานราชธน, 2531) สถาบันศาสนาเป็นสถาบันที่สำคัญและมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของสมาชิกในสังคมซึ่งเกิดขึ้นจากมนุษย์มีความต้องการด้านอารมณ์และความกลัวในสิ่งที่ยังมาไม่ถึง ดังนั้นศาสนาจึงเปรียบได้ตั้งบรรทัดฐานของสังคมและปฏิบัติสืบต่อกันมา (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2552) การเปลี่ยนแปลงทางความเชื่อและพิธีกรรมให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมเป็นปรากฏการณ์ที่สามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา (อมรา พงศาพิชญ์, 2541) เนื่องจากคติความเชื่อของผู้คนโดยส่วนใหญ่รวมทั้งชาวอินโดนีเซียเกี่ยวข้องกับธรรมชาติและยังผูกโยงเข้ากับปรากฏการณ์ที่อยู่เหนือธรรมชาติ แล้วพัฒนาคติความเชื่อดังกล่าวให้เป็นหลักแนวคิดหรือหลักปรัชญาจนเกิดเป็นลัทธิทางความเชื่อหรือศาสนาสอดคล้องกับอุดม เชยกิจวงศ์และคณะ (2548) ที่กล่าวถึงความเชื่อว่าเป็นความรู้สึกนึกคิดของคนที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้วแสดงพฤติกรรมต่างๆ ออก

มาทั้งทางบวกและทางลบ ความเชื่อเป็นเรื่องของความศรัทธา เลื่อมใสในสิ่งที่ได้พบหรือสัมผัสด้วยประสาทสัมผัส ความเชื่อเกิดจากปัจจัยสองประการคือ ความกลัวในสิ่งที่มองไม่เห็น และการไม่รู้ถึงสาเหตุของความกลัวเหล่านั้น จึงจำเป็นต้องหาสิ่งยึดเหนี่ยวเพื่อเป็นขวัญกำลังใจในการดำเนินชีวิต สิ่งที่ถูกกล่าวมานั้นปรากฏอยู่กับผู้คนมาแต่ช้านานแล้ว ส่วนหนึ่งที่ใช้เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวก็คือการภาวนาอ่อนหวานขอพรจากเทพเจ้าในระดับต่าง ๆ ซึ่งเทพเจ้าเหล่านั้นมีระดับของความสำเร็จไม่เท่ากัน ดังนั้นจึงเกิดเป็นโครงสร้างอย่างหลวมๆ ในการกำกับบทบาทและอำนาจของเทพองค์นั้นๆ เหตุที่ต้องนิยามว่าอย่างหลวมๆ นั้น เป็นมูลเหตุมาจากหลักการอันเปิดกว้างทางความเชื่อของศาสนาฮินดูโดยเฉพาะในพื้นที่ทางภาคอีสานของไทยซึ่งมีผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์และหลากหลายความเชื่อที่อาศัยอยู่ร่วมกันมาอย่างยาวนาน คติความเชื่อของคนอีสานรวมทั้งชาวขอนแก่นที่เกิดจากประสบการณ์ในการใช้ชีวิตร่วมกับสภาพแวดล้อมหรือธรรมชาติที่หลากหลายซึ่งผูกพันเกี่ยวข้องมาตั้งแต่โบราณกาล

เป็นที่น่าสังเกตว่าระหว่างเส้นทางที่ศาสนสถานพราหมณ์ตั้งอยู่ บริเวณสี่แยกบ้านหนองหินจะมีป้ายประชาสัมพันธ์แผ่นหนึ่ง บนแผ่นป้ายมีรูปถ่ายของผู้หญิงคนหนึ่ง และมีข้อความว่า “ขอเชิญร่วมสักการบูชาขอโชคลาภ ปู่พญานาค และยายทวดตะเคียนทอง ที่ตำหนักทรงหลวงปู่ทวดฯ (หม่อวี่)...” ป้ายประชาสัมพันธ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าปัจจุบันความเชื่อที่เกี่ยวกับสิ่งลึกลับหรือผียังคงดำรงอยู่ในพื้นที่แห่งนี้ เยื้องไปด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือบริเวณบ้านเต่าอนจะพบพุทธมณฑลซึ่งเป็นศาสนสถานของศาสนาพุทธสถานที่แห่งความเชื่อทั้งสามแห่งตั้งอยู่ในบริเวณที่อยู่ใกล้กันบนถนนเส้นเดียวกัน การเลือกทำเลหรือที่สถานที่ตั้งศาสนสถานโดดเด่นต่อผู้ที่พบเห็น อยู่ด้านทิศตะวันออกของตัวจังหวัดเหมือนกันและเกิดขึ้นในเวลาใกล้เคียงกัน ปรากฏการณ์ดังกล่าวคล้ายกับจะสื่อสารให้ผู้คนโดยทั่วไปเข้าใจว่า บริเวณนี้เป็นพื้นที่ที่ถูกเลือกให้เป็นศูนย์กลางของความเชื่อที่หลากหลายและเป็นพื้นที่ที่มีการปรับตัว (Adaptation) ในด้านคติความเชื่อ เป็นการเปลี่ยนแปลงเพื่อจัดระบบความสัมพันธ์ให้สอดคล้องกัน (อมรา พงศาพิชญ์, 2542) กล่าวคือ คติความเชื่อทางศาสนาหลายศาสนาเชื่อว่า ทิศตะวันออกเป็นทิศที่มีความหมายในทางบวกดังนั้น ศาสนสถานและสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางความเชื่อจึงเกิดขึ้นบนพื้นที่ด้านทิศตะวันออกนี้ สิ่งที่น่าสนใจก็คือในสถานที่แต่ละแห่งมักปรากฏสัญลักษณ์ทางวัตถุหรือพิธีกรรมบางอย่างของแต่ละความเชื่อปะปนกันอยู่จนแทบจะแยกกันไม่ออกยกตัวอย่างเช่นภายในเทวาลัยวิฆเนศวรเทพจังหวัดขอนแก่น

ภาพประกอบที่ 5 ป้ายประชาสัมพันธ์สร้างทรงและพุทธมณฑลของศาสนาพุทธ สถานที่แห่งความเชื่อทั้ง 2 แบบตั้งอยู่ในบริเวณฝั่งทิศตะวันออกของจังหวัดขอนแก่นซึ่งอยู่บนถนนเส้นเดียวกัน

ความเชื่อของผู้คนส่วนใหญ่รวมทั้งในจังหวัดขอนแก่นเป็นความเชื่อที่เกิดจากภูมิปัญญาซึ่งสืบทอดมาจากบรรพชนในกระบวนการปรับใช้อำนาจลึกลับที่มองไม่เห็นจากปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เพื่อใช้เป็นกลวิธีในการควบคุมพฤติกรรมที่เกิดขึ้นของผู้คนในสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขมาหลายยุคหลายสมัยย่อมแสดงให้เห็นว่าผู้คนเหล่านั้นต่างเรียนรู้ ยอมรับแล้วปรับใช้เอาความเชื่อที่เปลี่ยนถ่ายมาจากบรรพบุรุษ กระบวนการปรับใช้อำนาจลึกลับที่มองไม่เห็นจากธรรมชาติจึงสอดคล้องกับหลักการอันเปิดกว้างแบบพราหมณ์ ความเชื่อในศาสนาพราหมณ์จากอดีตจวบจนปัจจุบันนั้นยังคงเป็นข้อสงสัยที่ไร้ข้อสรุปของเจตนาแห่งปรัชญาของศาสนา เนื่องจากหลักแนวคิดของศาสนาพราหมณ์ที่ถูกถ่ายทอดออกมาในลักษณะของพิธีกรรมต่างๆ อันสะท้อนคุณค่าที่ผู้ศรัทธามีต่อความเชื่อนั้นๆ ผ่านการบูชาเทพเจ้าซึ่งมีหลายองค์ พิธีกรรมในเทวาลัยสถานแห่งนี้ก็เป็นเช่นนั้น แม้จะมีพิธีการอารตีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อที่มีต่อพระศิวะที่เป็นเทพสูงสุด แต่ก็ยังสามารถพบการกล่าวบูชาพระพรหม พระพิฆเนศ นอกจากนั้นก็ยังมีกรจตุรูปเทียนเพื่อไหว้พระพุทธรูปของศาสนาพุทธและสิ่งอื่นๆ อีกด้วย เหตุที่เป็นเช่นนั้นเนื่องจากหลักแนวคิดของ บาบ่า โกเฮ ที่ท่านเชื่อว่าสรรพสิ่งทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นความเชื่อ ความศรัทธา รวมทั้งสิ่งของที่เป็นรูปสัญลักษณ์ตามความเชื่อของผู้คนที่นำติดตัวเข้ามาเป็นความประสงค์ขององค์พระศิวะมหาเทพ

ปรากฏการณ์ดังกล่าวหากเปรียบแล้วอาจกล่าวได้ว่าเทวาลัยศิวะมหาเทพก็คือภาษาขนาดใหญ่ที่เปิดกว้างและรับเอาความเชื่อ ความศรัทธาที่หลากหลายเข้ามาไว้รวม

กัน สามารถสะท้อนทัศนคติของหลักศาสนาพราหมณ์ที่เปิดกว้างต่อผู้มาใหม่โดยไม่ปฏิเสธ ศรัทธาเก่าที่ยังหลงเหลืออยู่ในบุคคลนั้นๆ ได้เป็นอย่างดี ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากการผสมผสานทางวัฒนธรรม (Acculturation) ได้เป็นอย่างดี เนื่องจากภายในทิวาสถานแห่งนี้มีพิธีกรรมที่หลากหลายตามแนวความเชื่อและปฏิบัติร่วมกัน เป็นการสังสรรค์ทางวัฒนธรรม (อมรา พงศาพิชญ์, 2542) เป็นการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางความเชื่อ โดยที่ความเชื่อของคนกลุ่มที่ต่างกัน และมีการรับวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน สุดท้ายความเชื่อดังกล่าวก็หลอมรวมกลายเป็นคติความเชื่อร่วมแบบเดียวกัน และยอมรับซึ่งกันและกัน กล่าวได้ว่าเป็นการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม (Assimilation) อันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างของคติความเชื่อในเชิงลึก (สุวินัย ภรณวลัย, 2548) ในลักษณะของการปล่อยวางจากความคาดหวังจากผลของการกระทำ ซึ่งในทิวาลัยแห่งนี้มีหลากหลายพิธีกรรมอันเป็นสัญลักษณ์ของการกระทำต่อกันที่หลายหลาย แต่ต่างก็เปิดพื้นที่ให้แก่งกันในการจัดพิธีกรรมเหล่านั้น การปล่อยวางเป็นหลักการสำคัญของการหลุดพ้นในหลักแนวคิดแบบพราหมณ์ ศาสนิกชนในทิวาลัยศิวะมหาเทพที่มีความศรัทธาร่วมกันจะสามารถดำรงชีวิตและการกระทำที่ปราศจากความปรารถนาในผลลัพธ์หรือผลพวงของการกระทำ เป็นการสร้างเส้นทางแห่งจิตวิญญาณร่วมกันในเชิงอุดมคติด้วยการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมดังกล่าว

นอกจากนั้นแล้ว ภายในทิวาลัยศิวะมหาเทพยังเป็นภาชนะที่มีโครงสร้าง เป็นโครงสร้างแบบหลวมๆ ซึ่งมีความเชื่อกับพิธีกรรมเป็นองค์ประกอบหลักในโครงสร้าง โครงสร้างนี้เรียงลำดับชั้นของความสำคัญจากองค์ประกอบแรก คือ ความเชื่อในเชิงอุดมคติ ที่มีเทพเจ้าสูงสุดคือ องค์พระศิวะ จากนั้นจึงเป็นลำดับชั้นของพระพุทธรูปเจ้ารวมทั้งเทพเจ้าองค์อื่นๆ ที่ร่วมอยู่ในลำดับชั้นเดียวกัน ซึ่งเทพเจ้าทั้งหมดนี้สื่อสารผ่านมายัง บาบาโกเฮ องค์ประกอบที่สอง คือ พิธีกรรม เป็นส่วนประกอบย่อยๆ ในโครงสร้างของภาชนะใบนี้ และในพิธีกรรมต่างๆ นั้นจะมีผู้ศรัทธาเข้าร่วมแตกต่างกันไป ดังนั้นความเชื่อในเชิงอุดมคติ รวมทั้งพิธีกรรมจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญของโครงสร้างภายในทิวาลัยศิวะมหาเทพ ที่ผู้เข้ามาต่างยอมรับในหลักปฏิบัติร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของโคลด เลวี-สโตรส ที่กล่าวถึงวิธีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่ควบคู่ไปกับคติความเชื่อ และสังคมที่ใช้ระบบวิธีคิดอันเป็นหนึ่งเดียวกับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ มีคุณค่าเปรียบดังภาพสะท้อนที่ทำให้เห็นถึงระบบความคิดที่เป็นเหตุเป็นผลของสังคมนั้นๆ ในกระบวนการของระบบคิดหรือคติความ

เช่นนั้นๆ สามารถแยกแยะให้เห็นเป็นโครงสร้างทางสังคมได้อย่างน้อยหนึ่งชุด ที่เป็นตัวกำหนดหรือคอยกำกับให้เป็นไป สำหรับกรณีเทวาลัยคิอะมาเทะแห่งนี้ เปรียบได้ตั้งภาชนะใบใหญ่ที่มีโครงสร้างที่เปิดกว้าง ชุดโครงสร้างที่ว่าจะแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงร้อยรัดสรรพสิ่งของพิธีกรรมระหว่างสิ่งดั้งเดิมกับสิ่งใหม่ คือ คติความเชื่อหลักและคติความเชื่อใหม่โดยมี บาบาโกเฮ เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณที่คอยควบคุมโครงสร้างของเทวาลัยคิอะมาเทะให้ขับเคลื่อนไปข้างหน้า

นักปราชญ์ชาวกรีกนามว่าอริสโตเติล (Aristotle) ได้กล่าวไว้ว่า “มนุษย์นั้นเป็นสัตว์สังคม” ซึ่งต้องการหาสังขธรรมเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตเพื่อการอยู่ร่วมกันแล้วพากันอธิบายชีวิตความเป็นอยู่ของสังคม อธิบายปัญหาและค้นหาแนวทางแก้ไข ซึ่งสังขธรรมอย่างหนึ่งที่ปรากฏให้เห็นตั้งแต่โบราณกาลจวบจนปัจจุบันและคงไม่มีทางสูญหายไปจากสังคมคือพื้นฐานความเชื่อของมนุษย์ซึ่งเริ่มต้นมาจากปรากฏการณ์ของสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติและพยายามคาดเดาต่อปรากฏการณ์เหล่านั้น จนสุดท้ายกลายเป็นสิ่งที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้และใช้ปรากฏการณ์ดังกล่าวในการสร้างเงื่อนไขต่างๆ ขึ้นเพื่อคอยควบคุมพฤติกรรมบางอย่างของผู้คน ปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็นการสร้างระบบความคิดของสังคมนั้นๆ บนพื้นฐานของความหลากหลายของสังคมมนุษย์ ปรากฏการณ์ของการผสมผสานความเชื่อที่พบในเทวาลัยคิอะมาเทะคือตัวอย่างหนึ่งที่สามารถสะท้อนถึงการปรับตัวตามหลักแนวคิดของศาสนาฮินดูในเรื่องของการผสมผสานความเชื่อในรูปแบบที่มีโครงสร้างแบบหลวมๆ การเข้าร่วมในการประกอบพิธีของคนนอกศาสนาเปรียบเหมือนดังการยอมรับเงื่อนไขหรือกติกาของศาสนาที่ตนเดินเข้ามาหา การยอมรับดังกล่าวถูกถ่ายทอดผ่านการเข้าร่วมประกอบพิธีกรรม หากกล่าวตามแนวคิดของ โคลด เลวี-สโตรส จะพบว่าปรากฏการณ์ของความเชื่อนี้จะมีโครงสร้างหลักที่สัมพันธ์กัน 2 ส่วนคือ ความเชื่อหลัก (ศาสนา) ที่เป็นแก่นของหลักการ กับพิธีกรรมที่เป็นเปลือกหรือเป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนมายาคติของผู้คนที่มีความเชื่อ ทั้งสองส่วนนี้ต่างมีความสัมพันธ์สอดคล้องกันในการก่อตัวเป็นโครงสร้างของสังคม ดังนั้นการศึกษาคติความเชื่อก็เปรียบได้กับการทำความเข้าใจในวัฒนธรรมของสังคมนั้นๆ อีกทั้งยังสามารถมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างแก่นและสาระของผู้คนที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อนี้ได้เป็นอย่างดี

สรุป

ศาสนาพราหมณ์เป็นศาสนาประเภทเทวนิยมที่เก่าแก่ที่สุดในโลก ถือกำเนิดจากคำภีร์พระเวท เป็นศาสนาที่มีอิทธิพลต่อศาสนาอื่นๆ โดยเฉพาะศาสนาพุทธ และศาสนาเชน การปรับปรุงศาสนาพราหมณ์เป็นศาสนาฮินดู เทพที่สำคัญคือ ตรีมูรติ อันได้แก่ พระพรหม พระวิษณุ และพระศิวะ นิกายในศาสนาฮินดูที่ผู้คนส่วนใหญ่นับถือคือ ไชวะนิกาย ไชวณพนิกาย และศักตินิกาย โดยเฉพาะนิกายที่นับถือพระศิวะและพระนารายณ์หรือพระวิษณุ นั้น ได้แพร่กระจายออกมาทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่อ่อนพุททกาล ผู้คนในภูมิภาคได้น้อมรับเอาศาสนาพราหมณ์ผนวกเข้ากับความเชื่อเรื่องผีหรือสิ่งลึกลับเหนือธรรมชาติ ชนชาติขอมเป็นชนชาติแรกที่รับเอาคติของพราหมณ์แล้วกระจายทางความเชื่อครอบคลุมทั่วลุ่มแม่น้ำโขงและอีกหลายพื้นที่ตามภูมิภาคต่างๆ รวมทั้งในจังหวัดขอนแก่น

ปรากฏการณ์ความเชื่อที่ปรากฏในยุคปัจจุบันของชาวขอนแก่นโดยเฉพาะที่มีต่ออำนาจลึกลับที่มองไม่เห็นหรือจากปรากฏการณ์ทางธรรมชาติบางอย่างที่ยังหาข้อพิสูจน์ไม่ได้ รวมทั้งศาสนาที่หมุนเวียนเข้ามาสร้างแนวคิดแนวศรัทธาตามการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย ดังเช่น เทวาลัยศิวะมหาเทพ อันเป็นศาสนสถานของพราหมณ์ที่กำลังขยายพลังศรัทธาด้วยการยึดหยุ่น รวมทั้งผ่อนปรนต่อศรัทธาดั้งเดิมของคนในพื้นที่ ในขณะที่เดียวกันก็ปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับรสนิยมทางความเชื่อของคนในแถบนี้ การเปลี่ยนแปลงทางความเชื่อของชาวขอนแก่นเป็นไปอย่างต่อเนื่องจวบจนถึงปัจจุบันนี้ที่การเปลี่ยนแปลงของสังคมเกิดจากการพัฒนาการทางเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง จนก่อให้เกิดกระบวนการรับ การถ่ายทอด การผสมผสานกลมกลืน และการพยายามร่วมกันเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติร่วมกัน ซึ่งความเชื่อของชาวขอนแก่นยังคงดำรงอยู่และเปิดรับความเชื่อใหม่ๆ อย่างต่อเนื่อง บรรดาเทพเจ้าต่างๆ ของศาสนาฮินดูก็คือเทพเจ้าที่มีอยู่ก่อนแล้วในความเชื่อของคนท้องถิ่น แต่ละท้องถิ่นจึงให้ความสำคัญเทพเจ้าแต่ละองค์แตกต่างกันไปตามความเชื่อดั้งเดิม ศาสนาฮินดูจึงเปรียบเสมือนภาชนะใบใหญ่ที่รองรับสิ่งของนานาชนิดไว้ในที่เดียวกัน มหาตมา คานธี เคยกล่าวไว้ว่า ศาสนาฮินดูไม่ใช่ศาสนาของชาวฮินดูเท่านั้น ชาวฮินดูไม่รังเกียจที่จะให้การเคารพศาสนาอื่น และศาสนาฮินดูพอใจจะให้คนในศาสนาอื่นนับถือศาสนาของตนต่อไป ฉะนั้น ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูจึงสามารถอยู่ร่วมกันกับทุกศาสนาได้ ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับเทวาลัยศิวะมหาเทพเมืองขอนแก่น ซึ่งเป็นศาสนสถานในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ก็เปรียบได้ดังภาชนะใบใหญ่ที่รองรับสิ่งของนานาชนิดไว้

ในที่เดียวกัน ในความหลากหลายดังกล่าวสามารถดำรงอยู่ได้ด้วยศรัทธาของผู้คนที่มีความเชื่อต่อหลักการและพิธีกรรมที่สำคัญซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าของความเชื่อนั้น ๆ

เอกสารอ้างอิง

- ดวงธิดา งามเศวต. (2537). **อินเดีย อารยธรรมยิ่งใหญ่แต่โบราณแห่งเอเชียใต้**. กรุงเทพฯ : แพรวธรรม.
- เดือน คำดี. (2545). **ศาสนศาสตร์**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- นิยม วงศ์พงษ์คำ. (2545). **ศิลปะอีสาน**. เอกสารประกอบการเรียนวิชาศิลปะพื้นถิ่น ภาควิชาศิลปะศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ : มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- นำชัย ชีววรรณ และสุวัฒน์ อัสวไชยชาญ. (2555). **ชาร์ลส์ ดาร์วิน กำแห่งชีวิตและทฤษฎีวิวัฒนาการ**. กรุงเทพฯ : มติชน.
- บรรจบ บรรณรุจิ. (2555). **ประวัติศาสตร์อินเดียโบราณ**. กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ ตลาดตาปัดเคชั่น.
- บุญมี แท่นแก้ว. (2546). **ประวัติศาสตร์ต่างๆ และปรัชญาธรรม**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- พลุลวง (นามแฝง). (2546). **7 ความเชื่อของไทย (คติสยาม)**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- วิทยา ศักยภินันท์. (2549). **ศาสนาฮินดู**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2552). **การศึกษาสังคมและวัฒนธรรม แนวความคิด วิถีวิทยา และทฤษฎี**. คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- _____. (2552). **สังคมไทย : ลักษณะ การเปลี่ยนแปลง และการพัฒนา**. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สุรชัย วรรณวลัย. (2548). **การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเชิงลึก**. กรุงเทพฯ : Openbooks.
- อมรา พงศาพิชญ์. (2542). **ความหลากหลายทางวัฒนธรรม (กระบวนการทัศน์และบทบาทในประชาสังคม)**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (2541). **วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์ : วิเคราะห์สังคมไทยแนวมนุษยวิทยา**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อนุมานราชธน(พระยา). (2531). ศาสนาเปรียบเทียบ. พิมพ์ครั้งที่ 2 . กรุงเทพฯ : อมรินทร์
พรินต์ติ้ง.

อุดม เขยกิจวงศ์ ประชิต สุภณะพัฒน์ และวิมล จิโรจพันธุ์. (2548). วิถีไทย. กรุงเทพฯ :
แสงดาว.